

**O‘SMIRLARDA SUITSIDIAL HOLATLARNI KELTIRIB CHIQRUVCHI IJTIMOY-
PSIXOLOGIK OMILLAR**

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti,

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi,

Psixologiya fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: *Maqolada deviant xulq-atvorli o‘smirlarda suitsid holatlarini keltirib chiqaruvchi turli psixologik omillar haqida fikr bildirilib, bunda turli davrlada ushbu holat bo‘yicha o‘tkazilgan olimlarning tadqiqotlari natijalari yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *suitsid, deviant, jamiyat, ijtimoiy aloqa, shaxs, inson, autoagressiya, stress, depressiya, erkinlik, o‘lim, qo‘rquv, moslashish, o‘smir, psixologik sabablar, tashabbuskor, inqiroz*

**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЫЗЫВАЮЩИЕ
СУИЦИДАЛЬНЫЕ СИТУАЦИИ У ПОДРОСТКОВ**

Аннотация: *В статье дается мнение о различных психологических факторах, вызывающих суицидальные случаи у подростков с девиантным поведением, а также освещаются результаты исследований, проведенных учеными по этому состоянию в разные периоды.*

Ключевые слова: *суицид, девиант, общество, социальный контакт, личность, человек, аутоагрессия, стресс, депрессия, свобода, смерть, страх, адаптация, подросток, психологические причины, инициатор, кризис.*

**SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS CAUSING SUICIDAL SITUATIONS IN
ADOLESCENTS**

Annotation: *The article gives an opinion on various psychological factors that cause suicide cases in adolescents with deviant behavior, and the results of research conducted by scientists on this condition in different periods are highlighted.*

Key words: *suicide, deviant, society, social contact, individual, human, autoaggression, stress, depression, freedom, death, fear, adaptation, adolescent, psychological causes, initiator, crisis.*

Kirish: Bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan dolzarb va ijtimoiy ahamiyatga ega muammolardan biri bu suitsidial holatlar sonining ko‘payishidir.

Har bir harakatning motivlari bo'lgani kabi, suitsidal holatlarni ham yuzaga keltiruvchi omillari mavjud. Suitsidal holatlarni kelib chiqishida eng avvalo o'smir lardagi xulq-og'ishlar asosiy omillardan biri sanaladi.

Sotsiologik nazariyalarda deviant hatti-harakatlarning kelib chiqishi ijtimoiy jarayonlar, jamiyat va aniq bir shaxs o'rtasidagi murakkab munosabatlar natijasi bilan bog'liqligi e'tirof etiladi. Deviant shaxs xulq-atvori ijtimoiy, psixologik va biologik omillarning o'zaro ta'sirining natijasi sifatida qaraladi, uning ta'siri, o'z navbatida, shaxs munosabatlari tizimi orqali o'tadi.

Natijada reallik bilan aloqa uzilib, o'ziga ishonch yo'qotiladi.

Adabiyotlar tahlili: Amerikalik psixoanalitik Garri Stek Salliven suitsidni o'zining shaxslararo muloqot nazariyasi nuqtai nazaridan talqin etgan. Bunga ko'ra individning o'ziga-o'zi beradigan bahosi o'zgalarning unga bo'lgan munosabatidan kelib chiqadi. Bunday vaziyatga autoagressiya sodir etish yo'li bilan azoblarni to'xtatish va «yomon men»ni «men emas»ga aylanishi uchun yagona alternativ variant bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, shaxs ushbu hatti-harakati bilan bir vaqtning o'zida odamlarga va butun dunyoga o'zining dushmanligini namoyon qiladi.

Suitsidal xulq-atvorning kelib chiqishida xavotirlanish va boshqa emotsional kechinmalarning roli haqida gumanistik psixologiya namoyondalari tomonidan ham ta'kidlab o'tilgan.

Norman Farberou asarlarida insonning o'zini vayron etish konsepsiyasi keltirilgan bo'lib, ushbu konsepsiya doirasida xulq-atvorning autoagressiv shakllariga quyidagilar kiritilgan: alkogolizm, taksikomaniya, o'ylamasdan o'zini xavf ostiga qo'yimoq va b. Shunday qilib, Farberou birinchilardan bo'lib bungacha suitsidalga taalluqli bo'lmagan o'zini vayron etuvchi xulq-atvor shakllarini tavsiflagan va tizimli o'rganib chiqqan.

Bundan tashqari, xavotirlanish nafaqat belgi (simptom) sifatida balki, turmushning ekzistensial ko'rinishi va inson hayotidagi muhim konstruktiv kuch hamdir. Olim uni «borliq va yo'qlik uchrashuvini» kechirish va «erkinlik va odamning real borlig'i paradoksi» deb hisoblagan.

Logoterapiya asoschisi, Viktor Frankl o'zini-o'zi o'ldirishni hayot mazmuni va odam erki kabi tushunchalar qatorida, shuningdek, o'lim va o'lish psixologiyasi bilan bog'liqlikda tadqiq etgan. Uning ko'rsatishicha, mavjudlikning anglanganligiga xos bo'lgan odam, o'zining turmush usuliga nisbatan munosabatlarida erkindir. Biroq u hayotda uchta darajada ekzistensial cheklovga duch keladi: u muvaffaqiyatsizlikka duch keladi, qiyinaladi va o'lishni xohlaydi. Shuning uchun odamning vazifasi o'zining cheklanganligini anglab, omadsizlik va azobni ko'tarishdan iboratdir. V. Frankl o'zini-o'zi o'ldirishga afsus bilan munosabatda bo'lgan va unga qonunan, jumladan, axloqan oqlash yo'qdir deb, ta'kidlagan. Suitsid ro'y berganda inson uchun hayot mag'lubiyatga uchraydi. Oxir oqibat o'z joniga qasd qiluvchi o'limdan qo'rqmaydi balki u hayotdan qo'rqadi, deb hisoblardi V. Frankl.

E.Shneydman birinchi bo‘lib, suitsidning yaqinlashayotganini bildiruvchi belgilarni tavsiflaydi va ularni «suitsidga olib boruvchi kalitlar» deb ataydi. U jamiyatdagi mavjud suitsid haqidagi afsonalarni, shuningdek shaxsning suitsidal xulq-atvorini asoslovchi o‘ziga xoslikni o‘rganib, shunday xulosaga keladi. Uning fikricha o‘ziga xosliklar o‘zi tarafidan yaratilgan, individlarning original tipologiyasida o‘z aksini topadi va ular ko‘pincha ongli ravishda o‘z o‘limlarini yaqinlashtiradilar. Ularga quydagilar taaluqlidir:

- o‘limni qidiruvchilar - o‘zida o‘limdan qutilish imkoniyatini pasaytirib, ataylab hayot bilan vidolashuvchilar;
- o‘lim tashabbuskorlari, uni ataylab yaqinlashtiruvchilar (masalan, og‘ir kasallar, o‘zini hayotiy ta‘minlovchilaridan ongli ravishda uzuvchilar);
- o‘lim bilan o‘ynashuvchilar, hayotini garovga qo‘yish imkoniyati mavjud vaziyatlarni qidirishga moyillar, tirik qolish imkoniyati pastligi bilan ajralib turadi;
- o‘limni ma‘qullovchilar ya‘ni, hayot bilan vidolashishga faol intilmaslik bilan bir qatorda o‘zining suitsidal istaklarini yashirmaydilar: bu masalan yolg‘iz qariyalarga yoki Ego – identlik inqirozi vaqtidagi emotsional noturg‘un o‘smir lar va o‘spirinlarga xosdir.

E.Shneydman suitsidlar shart-sharoitlarining va ularni amalga oshirish usullarining turlichaligiga qaramay, barcha suitsidlarga xos bo‘lgan hamma belgilarni tavsiflaydi va ajratdi:

1. Suitsidlarning umumiy maqsadi yechimni qidirishdir.
2. Suitsidning umumiy maqsadi ongni to‘xtatishdir.
3. Suitsidning umumiy turtkisi chidab bo‘lmaydigan ruhiy og‘riqdir.
4. Suitsid umumiy stressor psixologik ehtiyojlarning frustratsiyaga uchrashidir.
5. Umumiy suitsidal emotsiyalar ojizlik va umidsizlikdir.
6. Suitsidga umumiy ichki munosabat ambivalentlikdir.
7. Suitsidda psixikaning umumiy holati kognetiv sohaning torayishidir.
8. Suitsiddagi umumiy harakatdan qochishdir (agressiya).
9. Suitsidagi umumiy kommunikativ harakat o‘z niyati haqida xabar berishdir.
10. Suitsidal o‘rinish umumiy qonuniyat bo‘lib, suitsidal xulq-atvorning hayot davomidagi uslubiga muvofiq kelishidir (belgilariga).

E.Shneydman N.Farberou bilan birgalikda amaliyotga o‘zini-o‘zi o‘ldirishning psixodinamikasini tushunishni chiqurlashtirgan psixologik autopsii metodini (o‘z joniga qasd qilganlarning o‘lim oldi xatini tahlilini o‘z ichiga oluvchi) kiritdi. Ushbu metod asosida ular tomonidan suitsidning uch turi ajratilgan:

- egotik o‘zini o‘ldirish - ularning sababi intra – (ichki) – psixik dialog, «Men»ning qismlari o‘rtasidagi nizo, tashqi sharoitlar esa qo‘shimcha rol o‘ynaydi, masalan, eshituv gallyusinatsiyalaridan qiyinaladigan psixik kasallarning o‘zini o‘ldirishi;
- diadik o‘zini o‘ldirish - asosi ahamiyatli bo‘lgan yaqin odamga tegishli amalga oshmagan ehtiyoj va xohishlarda namoyon bo‘ladi, shu tariqa ushbu harakatda boshqasiga munosabat aktiga aylantiruvchi tashqi omillar ustunlik qiladi;

•agenerativ o'zini o'ldirish, bunda biror bir avlodga yoki insoniyatga tegishlilik hissini yo'qotish oqibatida yo'q bo'lish hissi yuzaga keladi masalan, qarilik davridagi suitsid.

N.Farberou odamning o'zini-o'zi yo'q qilish xulq-atvori konsepsiyasi yaratuvchisi hisoblanadi deydi. Uning yondashuvi muammoga kengroq qarash imkoniyatini beradi, u nafaqat amalga oshirilgan o'z joniga suiqasdni, balki autoagressiv xulq-atvorning boshqa shakllarini ham ko'rib o'tadi: alkogolizm, toksikomaniya, narkotik tobelik, delekvent hatti-harakatlar, ishga qattiq berilish, oqlanmagan xavf-xatarga moyillik, noadekvat qiziqish va h.k. Ushbu yondashuv N.Faberouga o'zini o'ldirishning oldini olishning zamonaviy tamoyillarini ishlab chiqish imkonini berdi. Bundan tashqari u «tirik qolganlar» – o'zini o'ldirishni eplay olmaganlar va o'zini o'ldirganlarning qarindoshlari va do'stlarining psixologiyasini tadqiq etish bilan shug'ullanadi.

F.Baumeister, S.J.Sher (1988) nazariy tahlillari asosida, o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlarining uchta turini aniqlaydi:

1) birlamchi o'z joniga qasd qilish: shaxs o'ziga zarar yetkazishga intiladi va uni ataylab keltirib chiqaradi. Bunday hatti-harakatlarning asosi kuchli salbiy his-tuyg'u bo'lib, u diqqatni o'z kamchiliklariga qaratish bilan birga o'ziga nisbatan salbiy munosabatni yaratadi;

2) qarama-qarshi turdagi o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlari samarasiz strategiyalardan foydalanishdir: odamlar oddiy maqsadlarga intilishadi, lekin, samarasiz strategiyalarni qo'llash orqali o'zlariga zarar yetkazishadi;

3) uchinchi turdagi o'z joniga qasd qilish inson bir-birini istisno qiladigan ikkita maqsadni ko'zlaydi. Bir nechta qarama-qarshi maqsadlar mavjud bo'lganda, ijobiy natijadan oshib ketadigan maqsadni tanlash, qaror qabul qilish xatoligini ko'rsatadi.

R.F Baumeister tomonidan o'tkazilgan har xil turdagi o'z joniga qasd qilish hatti-harakatlari tahliliga ko'ra, ikkinchi yoki uchinchi turlarga belgilanishi mumkin; ularning hech biri birlamchi autodestruktsiya bilan bog'liq bo'lishi mumkin emas. Mualliflarning xulosasiga ko'ra, sog'lom odamlar o'z joniga qasd qilish uchun ongli intilish tufayli emas, balki hukm qilishdagi kamchiliklar, noto'g'ri javoblar, suboptimal usullarning kutilmagan oqibatlari, xarajatlar va xavflarni kam baholaganliklari tufayli o'zlariga zarar yetkazadilar.

Hozirgi zamon mamlakatimiz va chet el adabiyotlarida tan olinganki, 25-30% suitsid psixik kasallar tomonidan sodir etiladi, qolgan miqdori psixik sog'lom va psixik noxushlik bilan chegaradosh shaxslarga to'g'ri keladi.

Biroq, oxirgi yillarda suitsidal xulq-atvor mexanizmlarining aniqlanganligi haqidagi fakti inobatga olmoq lozim. Shu yo'nalishda, Dj.Mann, M.Asberg, V.I.Braun va boshqalar asarlarida suitsidal xulq-atvor va depressiyaning bioximik korrelyatlari aniqlangan. Yuqorida ta'kidlanganidek, mualliflarning katta qismi, suitsidal hatti-harakatlarni psixik kasallar bilan birga, mutlaqo sog'lom shaxslar ham sodir etishi mumkin degan qarashni ilgari surgan. Shuning uchun, suitsidni faqatgina to'g'ridan-

to'g'ri psixik patologiya natijasi deb emas, balki psixopatologik simptomlar va individum ijtimoiyligining asosini tashkil etadigan, uning genezisida atrof-muhit ta'siri va shaxs ijtimoiy-psixologik tuzilishining o'zaro bog'liqligi katta ahamiyatga ega ekanligini ko'p omilli hodisa sifatida ko'rib chiqish lozim.

Dj.Mann va D. Vasserman stress-diatez konsepsiyasida, suitsidal xulq-atvorni oldindan aytishda quyidagi omillar hisobga olinadi: irsiy omillar yoki stressga orttirgan ta'sirchanlik yordamida shakllanadigan jismoniy moyillik. Stress hayotdagi negativ hodisalar natijasida shakllanadi, bular: atrof muhitdagilar bilan o'zaro negativ munosabatlar, qashshoqlik, ishsizlik, alkogolizm va boshqalar. Jismoniy omillarga ushbu konsepsiyada suitsidal xulq-atvorning neyrobiologik mexanizmlari kiritilgan.

Endi deviant xulq-atvorli o'smirlarda kuzatilgan suitsidal holatlarni statistikasiga o'tamiz.

R.D.Goldney [1989] tomonidan o'tkazilgan so'rovda qatnashgan 1014 nafar Skandinaviya yoshlaridan 17,5% qizlar va 20,2% o'g'il bolalar so'rovdan bir hafta oldin o'z joniga qasd qilish fikrida bo'lganliklarini ma'lum qilishgan.

R. Schweitzer [1995] tomonidan o'tkazilgan so'rovnomada qatnashgan 1678 o'smir orasida respondentlarning 62% o'z joniga qasd qilish fikrlari mavjudligini qayd etgan va 6,6% o'z joniga qasd qilishga urinishlarning bir yoki bir necha marotaba sodir etganliklari aniqlangan.

Rayt L.S [1985] tekshiruvlarida qatnashgan 901 nafar o'smir larning atigi 6 foizi o'z joniga qasd qilish fikrlari borligini aytdi. Daniyada esa 3042 nafar yoshlar anonim va ixtiyoriy suhbatlarda ishtirok etdi. Ularning 40% ga yaqini hayotida kamida bir marta o'z joniga qasd qilish haqida o'ylaganligini aytdi va har 20 kishidan 1 nafari o'z joniga qasd qilishga uringanligini tasdiqladi. Yoshlar tomonidan sodir etilgan o'z joniga qasd qilishlarning 75 dan 90% gacha rasman qayd etilmagan [Jessen G. va boshq., 1996].

D. Dhossche o'z tadqiqotlarida [2002], 19-26 yoshdagi 795 yoshlarni tekshirib, ularning 2,5% da o'z joniga qasd qilish fikrlari mavjudligini aniqladi.

A.Gmitrovichning ta'kidlashicha [2003], tadqiqotda qatnashgan 1663 nafar o'smir larning 31 foizida o'z joniga qasd qilish fikri borligini va 8 foizi o'z joniga qasd qilishga uringanliklarini tan olishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Н.Тайлоқов. Вояга етмаганларга ўртасида суицид ҳолатларини олдини олиш. Методик қўлланма. Тошкент 2017
2. Х.Рухиева. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар ва суицид ҳолатлари профилактикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент 2021
3. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – М., 1995 – С. 275
4. Капитанский А., Литвин В. Искусство криминальной татуировки / The Art of Criminal Tattoo. Логос. 1998. 35с.

5. З.С.Элов. ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА КУЗАТИЛАДИГАН ПСИХОЛОГИК ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ЁШ БИЛАН БОҒЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида). PEDAGOGIK MANORAT 2022 №6 1 (№), 72-75

6. З.С.Элов. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф – одатлари ва бугунги замон). Жамият ва инновациялар. Тошкент. (10) 2021

7. З.С.Элов. Суицид – ўз жонига қасд қилиш ижтимоий психологик муаммо сифатида. CONFERENCE ON SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. 2021

8. З.С.Элов. Замонавий жамиятда суицид (ўз жонига қасд қилиш) муаммолари. Eurasian journal of Law, Finance and Applied Sciences 1 (2(2021): EJLFAS), 26-28

9. Z.S.Elov. PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF SPEECH DISORDERS AND THE CAUSES THAT CAUSE THEM ON THE CHILD'S PSYCHE. Academicia Globe: Inderscience Research 1 (VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY-2022

10. З.С.Элов. ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАР ОРАСИДА СУИЦИДАЛ АҲЛОҚ ТУШУНЧАСИ ВА ИЛМИЙ ТАҲЛИЛЛАР. Педагогик ва психологик тадқиқотлар. 2023 №1 170-178

11. З.С.Элов. ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА КУЗАТИЛАДИГАН ПСИХОЛОГИК ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ЁШ БИЛАН БОҒЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида) PEDAGOGIK MANORAT 2022 №6 72-75

12. Z.S.Elov. O'SMIRLIK DAVRIDA SHAXS XULQ-ATVORIDA KUZATILADIGAN REAKSIYALARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI. PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 1 (1, 2022), 27-29

13. З.Элов., Я.Саминжонов ЎСМИРЛАР ОРАСИДА ЎЗ ЖОНИГА ҚАСД ҚИЛИШ ҲОЛАТИ ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА. Journal of Pedagogical and Psychological Studies. 2024/2/13. 69-78

14. D.Amonova., Z.Elov. DEVIANT XULQ-ATVORNING PSIXODINAMIK ASPEKTLARI. 2024 Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 54-58

15. З.Элов. РУХИЙ-ЖИНСИЙ БУЗИЛИШЛАР ШАХСДА ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА. 2023. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 43 (43)

16. Z.S.Elov. O'Z JONIGA QADS QILISH MASALASI JAMIYAT OLDIDA TURGAN MUHIM IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA. 2023 Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54

17. Z.S.Elov. O'SMIRLAR ORASIDA SUITSIDGA MOYILLIKNI ANIQLASH VA KORREKSIYALSHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. 2023 ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 41 (41)

18. Z.S.Elov. O‘SMIRLIK DAVRI INQOROZLARINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK SABABLARI.2023 ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 35 (35)
19. Ikromova Sitora Akbarovna. (2024). PSIXOLOGIK MASLAHAT BOSQICHLARI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 860–866.
20. Икромова Ситора Акбаровна. (2024). ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 867–874.
21. Икромова Ситора Акбаровна. (2024). ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 875–881.
22. Ikromova Sitora Akbarovna. (2024). MASTERING THE BASICS OF PEDAGOGICAL SKILLS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 882–887.
23. Ikromova Sitora Akbarovna. (2024). PEDAGOGIK MAHORAT ASOSLARINI O‘ZLASHTIRISH. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 888–893.
24. Икромова Ситора Акбаровна. (2024). ОСВОЕНИЕ ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 894–899.
25. Ikromova Sitora Akbarovna. (2024). МАТЕМАТИК TUSHUNCHALARNI SHAKLLANISHINING AHAMIYATI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 900–905.
26. Икромова Ситора Акбаровна. (2024). ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 906–911.
27. Ikromova Sitora Akbarovna. (2024). THE IMPORTANCE OF FORMING MATHEMATICAL CONCEPTS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 912–917.
28. Ikromova, S. (2024). PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA SHAKLLARI VA MAZMUNI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 918–924.
29. Ситора , И. (2024). ФОРМЫ И СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 925–932.
30. Ikromova , S. (2024). FORMS AND CONTENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 933–939.
31. Sadriddinovich, J. T. (2024). ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL DATA IN ADOLESCENTS USING SPSS PROGRAM. PEDAGOG, 7(4), 266-272.